

NAJSTARIJI, DO SADA NEPOZNAT PLAN VINKOVACA

Damir Filipović

Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Osijeku

Primljeno: 25.01.1993.

Sažetak

Prilikom prikupljanja arhivske građe za urbanološko-konzervatorsku studiju povijesne jezgre Vinkovaca, otkriven je jedan nepoznat plan grada Vinkovaca s kraja XVIII. stoljeća. Taj je plan zapravo karta prve katastarske izmjere vojne općine Vinkovci, u 16 sekcija, a ujedno i najstariji od dosad poznatih planova grada. Prema nizu sekundarnih elemenata okvirno je datiran u 1777.-81. godinu. Plan je koloriran, crtan rukom u mjerilu 1:3600. Opisan je starom njemačkom ortografijom. Budući da prikazuje tek tridesetak godina staro stanje tada utemeljenog centra grada, taj je plan važan doprinos poznavanju urbanističko-arhitektonske strukture kasno-baroknih Vinkovaca.

Prilikom istraživanja arhivskih izvora vezanih uz izradu integralnog rada u kolegiju Katedre za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu¹, u kartografskoj zbirci Državnog arhiva Hrvatske u Zagrebu otkrio sam do sada nepoznati katastarski plan Vinkovaca s kraja XVIII. stoljeća².

Najstariji prikazi Vinkovaca na do sada poznatim kartografskim predlošcima su: vinjeta Cibala na antičkom itinerariumu - *Tabula Peutingeriana* (IV. stoljeće)³, crtane oznake na Sambukovoj karti (1579.)⁴ i Cantellijevoj karti (1683.)⁵, zatim Marsiglijev plan s rekonstrukcijom antičkog urbanog areala Cibala (1717.)⁶, oznaka na Müllerovim topografskim listovima, osobito na listu 35 (1718.)⁷, na rukopisnoj karti Gadea Schmusterera (1720.)⁸, prikaz u Hasiusovom-Homannovu atlasu (1744.)⁹, na mnogobrojnim kartama Vojne Krajine iz XVIII. i XIX. stoljeća¹⁰ ...

Od sredine XVIII. stoljeća, kada Vinkovci postaju sjedištem brodske pukovnije u tadašnjoj Vojnoj Krajini¹¹, poznati su ovi planovi grada: iz 1781. godine¹², 1798.¹³, 1826.¹⁴, 1898.¹⁵, te katastarska karta grada i općine s prijelaza XIX. u XX. stoljeće¹⁶, katastarska mapa iz razdoblja NDH¹⁷ i

novije poslijeratne karte grada. Ovom nizu treba dodati do sada nepoznatu kartu državne katastarske izmjere iz 1874.¹⁸ i plan grada iz 1810. godine¹⁹, koji su također otkriveni prigodom ovih istraživanja.

* * *

Plan Vinkovaca s kraja XVIII. stoljeća, bez točne datacije, zapravo je katastarska karta Vojne općine Vinkovci podijeljena na 16 sekcija i naslovnu kartu²⁰. Svi listovi crtani su tušem na papiru veličine 62x41,5 cm, obojeni vodenim bojama. Svaki list ima po 2 suha žiga sa stiliziranom krunom i grbom na lijevoj i desnoj strani²¹. Opis karte na njemačkom je jeziku.

Naslovni list u srednjem dijelu prikazuje podjelu područja vojne općine na 16 sekcija s lokacijom grada Vinkovaca na 7. i 8. sekciji.

Iznad ove podjele nalazi se naslov plana: *Esquilette! Zur Zusammenfegung deren Sectionen. Von den Vinkovczer Communitats, Individuel Plan*²². Ispod prikaza podjele nalazi se objašnjenje vezano uz posjed komuniteta²³. Na listu koji prikazuje 1. sekciju uz oznaku sjevera nalazi se i složeno grafičko mjerilo, koje, prevedeno na standardni sustav mjera, pokazuje da je plan crtan u mjerilu 1:3600²⁴. Na gornjem je dijelu lista natpis koji označuje početak nuštarskog područja vojne općine²⁵. Na lijevoj strani lista nalazi se natpis koji govori da je riječ o karti vojnog komuniteta Vinkovaca²⁶ s nešto malo legende i opisa boja. Na desnom dijelu lista na isti je način smeđom bojom označena granica prema selu Ivankovu²⁷, a uzduž gornjeg ruba crteža brojevi su s osobnim imenima²⁸. Svi listovi uz rubove imaju vezne oznake sa susjednim kartama. Od drugih grafičkih elemenata tu su dvije kategorije katastarskih brojeva²⁹, te slovne oznake (a-o) uglavnom uz važnije objekte u gradu³⁰.

Legenda same karte oskudna je, dok je rabljeni fond boja vrlo bogat. Tamnozeleno boja kao temeljna podloga označuje područje grada, svjetlozeleno boja upotrijebljena je za parcele, dok su za prikaz objekata u gradu rabljene razne varijante crvene boje, bljede za obične stambene kuće do jasno crvene za javne objekte u gradu. Neki objekti šrafirani su olovkom na bijeloj podlozi, a to govori o mogućoj kasnijoj reambulaciji. Tamnosmeđom bojom označeni su putevi, plavkasti tonovi uokviruju poteze rijeke Bosut i njezinih pritoka, a siva je boja rabljena za šumske revire s vrlo zanimljivim prikazom sjena stabala. Topografija terena prikazana je zasjenjenim ugibima i nagibima terena bez linearnih slojnica.

* * *

Sam prikaz plana grada Vinkovaca nalazi se na 7. i 8. sekciji (Sl.1.). Ove dvije sekcije prikazuju grad smješten sjeverno uz rijeku Bosut.

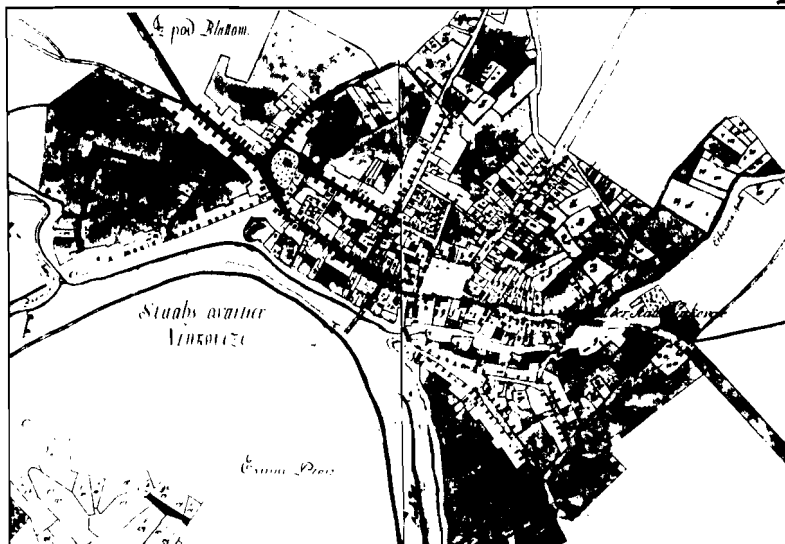
Budući da karta nema dataciju, pokušat ćemo je odrediti na osnovi nekih sekundarnih elemenata. Prvo, na toj karti još nema pravoslavne crkve, koja je izgrađena 1794. godine, što znači da je prikaz nastao prije toga. Također znamo da plan prikazuje vojni komunitet koji je grad uživao svega dvade-

setak godina (1765.-1785.), pa se i karta okvirno može datirati u to razdoblje. Uspoređujući ovaj plan sa od prije poznatim planom grada iz 1781. godine, uočava se da je 1781. godine već prisutna parcelacija poljoprivrednih površina preko Bosuta, a simptomatično je da je parcelacija ista kao i na našoj karti, što je dokaz da je taj plan crtan prema nekom ranijem katastru. Da plan nije stariji od 1777. godine zaključujemo prema ucrtanoj katoličkoj crkvi koja je građena te godine. Na temelju izloženog, karta bi se okvirno mogla datirati između 1777. i 1781. godine, što znači da je to najstariji od do sada otkrivenih planova Vinkovaca. Uz naziv mjesta upisan na karti³¹ nalazimo još toponim "Iz pod Blattom", negdje na području današnje tvornice "Kvalitet". Na planu grada iz 1826. godine na tom mjestu nalazimo toponim "Wetrenyacse", dok se 1898. godine ovdje nalazi ciglana i krečana bez ikakve zemljišne nomenklature. Južno od rijeke Bosut, čim se prijede most, nalazi se vojničko vježbalište³². Urbani areal ondašnjega grada obuhvaćao je današnji širi centar Vinkovaca, s glavnim ulicama u smjeru JI-SZ, sjevernim putem prema Nuštru, te prijelazom preko Bosuta (Sl.2.). U prikazu grada opaža se da je formiran glavni trg kao sjecište najvažnijih pravaca kretanja. Na kasnijem planu, iz 1798. godine, trg je već dobio obilježja klasicističkoga geometrično oblikovanog perivoja.

Vinkovci su tada imali 10 ulica, a urbana se struktura proteže na istok do potoka Ervenice, na sjever do otprilike sredine današnje Ulice kralja Zvonimira, na zapad do malo iza "Meraje" - gotičke katoličke crkve, a na jug do rijeke Bosut, na čijoj se desnoj, nenaseljenoj obali nalazilo samo već spomenuto vojno vježbalište. Danas u urbanoj matrici grada možemo prepoznati tek nekoliko objekata koji su tada već postojali: srednjovjekovna

Slika 1.

PLAN VINKOVACA IZ DRUGE POLOVICE 18. STOLJEĆA (DRŽAVNI ARHIV ZAGREB)

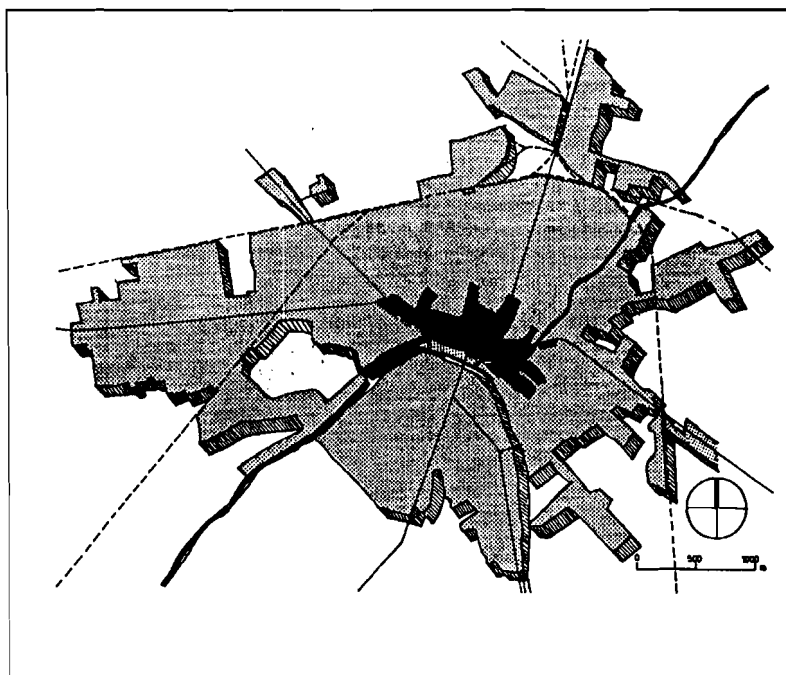

crkva Sv. Ilije, katolička crkva Sv. Euzebija i Poliona, župni ured, pravobranilaštvo, muzej - negdašnja zgrada sjedišta 7. brodske pukovnije, zgrada galerije, "Zvijezda" - uprava, trgovina (ugao Ul. kralja Zvonimira i Ul. Bana Jelačića), stara gimnazija, trgovina (ugao Reljkovićeve ul. i Ul. kralja Zvonimira), zgrada Šumarije Vinkovci, Duga ulica k. br. 4, 10, 16, 18...te neki objekti u ulici Josipa Kozarca.

Prikazane su parcele uske i dugačke, sve su kuće zabatom postavljene prema ulici, a danas je prema ulici okrenuta šira strana objekta. Većina parcela ima svoje katastarske brojeve, osim nekih, poput onih na području današnjeg Krnjaša, izlaznog dijela ulice prema selu Ivankovu, te parcela južno od potoka Ervenice³³. Južno od Bosuta izvršena je samo poljoprivredna parcelacija bez naznaka budućih građevnih čestica. Na sjevernom izlazu, istočno od puta prema Nuštru, nalaze se prazne parcele s upisanim imenima visokih vojnih dužnosnika³⁴. Dvije takove parcele nalaze se i južno od istočnog izlaza iz grada. Uz gornji rub karte dvije parcele označene su kao vrtovi (*Garten*). Analizirajući kartu možemo doznati i veličinu urbanog areala, te njegov dalji razvoj preko broja kuća što je ucrtan u kasnijim već poznatim planovima. Tako je na ovom planu Vinkovaca (1777.-1781.) označeno

Slika 2.

VINKOVCI PREMA PLANU IZ DRUGE POLOVICE 18. STOLJEĆA (CRNO) NA KARTI DANAŠNJEG STANJA

ukupno 318 kuća; na karti iz 1798. god. ucrtano je 390 kuća sa 2089 popisanih stanovnika, dok je 1898. god. u gradu bilo 1100 kuća i 7500 stanovnika s prosječnom obitelji od 7 članova³⁵.

* * *

Plan Vinkovaca iz druge polovice XVIII. stoljeća (1777.-1781.?) prvi je katastar i najstarija do sada poznata karta grada. Velika je i urbanistička vrijednost toga grafičkog dokumenta u kojemu je prikazano najstarije stanje baroknoga grada, što je na ovom mjestu, s ovom dispozicijom, fiksiran tek tridesetak godina prije (1747.). S pomoću tog plana, na kojem je još vidljiv prvotni urbani supstrat Vinkovaca, možemo pratiti i daljnji urbanističko-arhitektonski slijed razvoja grada, kronologiju izgradnje nekih do danas nedatiranih javnih objekata itd.

Bilješke

- ¹ Tema je integralnog rada što je izrađen tijekom XI. semestra šk. god. 1992./1993.: "Urbanološko-konzervatorska studija središnjeg bloka u povijesnoj jezgri grada Vinkovaca". Rad je pripremljen u mentorskoj paraleli prof. dr. A. Marinovića Uzelca, grupa asistenta Z. Karača.
- ² Točna datacija plana nije poznata, ali će u daljnjem tekstu biti pobliže određena.
- ³ Peutingerova karta prikazuje mrežu rimskih putova polovinom IV. stoljeća, a sačuvana je u srednjovjekovnom prerisu iz XII. stoljeća. Vidi: Pinterović, Danica: *Mursa i njeno područje u antičko doba*, posebno izdanje I, Centar JAZU - Osijek, Osijek, 1978., tab. LXXXVII.
- ⁴ *Vinkovci i okolica*, Turističko društvo Vinkovci-Turistkomerc, Zagreb, 1983., str. 15.
- ⁵ *Ibid.*
- ⁶ Marsulius, F.: *Dannubius Pannonico-mysicus*, Hogae Comitum, 1726. Tom II, Tab. 19, fig VIII; *Corolla Memoriae Iosepho Brunšmid Dicata - Vinkovci u staro doba*, Hrvatsko arheološko društvo, Vinkovci 1979., str. 62.
- ⁷ *Vinkovci i okolica*, nar. dj., str. 15.
- ⁸ *Ibid.*
- ⁹ *Ibid.*
- ¹⁰ *Ibid.*
- ¹¹ Vinkovci 1747. godine postaju središte 7. Brodske graničarske pukovnije.
- ¹² Bez navodjenja izvora plan je uložen u: *PUP centra Vinkovci rekonstrukcija dijela povijesne jezgre - materijal za javno izlaganje*, knjiga I, dokumentacija, Urbanistički institut Hrvatske, Zagreb 1982.
- ¹³ Plan je pohranjen u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci, Zagreb - Zbirka geografskih karata, sig. X-H-J-37. Publiciran je u: *Vinkovci 1945.-1985*, Skupština općine Vinkovci-Turistkomerc, Zagreb 1982., str. 26.
- ¹⁴ Original nacrt nalazi se u: Kriegsarchiv, Beč. Fotografiska snimka pohranjena je Zavodu za zaštitu spomenika kulture Ministarstva prosvjete i kulture - fototeka, sig. 29.351-VI-709.
- ¹⁵ Plan je pohranjen u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci, Zagreb - Zbirka geografskih karata, sig. X-H-J-37. Publiciran je na poledini plana Vinkovaca iz 1983. godine, mjerilo 1:10000, SIZ komunalnih djelatnosti općine Vinkovci, izrada: Zavod za katastar i geodetske poslove grada Zagreba, 1983.
- ¹⁶ Plan nije precizno datiran, a pohranjen je u: Zavod za katastar općine Vinkovci.
- ¹⁷ *Ibid.*
- ¹⁸ Original je pohranjen u: Republička geodetska uprava, Zagreb-Arhiv geodetske dokumentacije, mj. 1:2880, autor geodet Gerković.
- ¹⁹ Karta je pohranjena u: Državni arhiv u Zagrebu-Kartografska zbirka, sig. B V287, Inv. br. 568, mj. 1:7200.
- ²⁰ Plan je pohranjen u: Državni arhiv u Zagrebu-Kartografska zbirka, sig. B V 268, Inv. br. 549.
- ²¹ Na lijevoj strani nalazi se kruna s natpisom ispod: ПТЕVT, a sa desne strane stilizirani grb s natpisom C1 (SI).
- ²² Vinkovci su 1765.-1785. g. uživali status vojnog komuniteta, tj. dobili su izvjesne pravne i ekonomske beneficije. *Vinkovci i okolica*, nav. dj., str. 14.
- ²³ U originalu: Nota! Es feünd in dieser Carte nur attein die in den vinkovczer Hortar Zarstreut Liegende "der Communität Zugehörige gründe atfeinig angemerket, die Militar" gründe aber Weifs, und unau sgezgener belafsen worden.
- ²⁴ Mjerilo je transverzalno s podjelom na bečke hvate, o čemu govori i natpis iznad mjerila: *Maasftab Von 400, Wiener Klaffiern*. Prof. dr. Pašku Lovriću s Geodetskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu zahvaljujem se na tumačenju tog povijesnog mjernog sustava.
- ²⁵ U originalu: *Nostarer "Herrschaft fürmier" Comit.*

²⁶ U originalu: *Carte! Von der Militar "Communitat Vinkovcze, worinen die Gründe oeconomisch Individualiter aufgenohmen und ausgewiesenfeünd. Not; Die Häuser der Communitat find Roth, und jene von Militare Braun gezeichnet worden.*

²⁷ U originalu: *Gränze mit den Dorf Ivankova, des Läblad Brooder Regiments, Herrn Hauptmann B; Frohmutter "Compagnie".*

²⁸ Ovi brojevi s imenima, npr. *Johann Mutter 35-37., Paul Zvitkovich 38...*, upućuju na mogući zaključak da su ovdje bile lokacije pojedinih vojnih zapovjednika.

²⁹ Neki su brojevi pisani crveno (manji redni brojevi), a drugi crno (veći).

³⁰ Ovaj podatak upućuje na postojanje nekakve legende, koja uz kartu nije prikazana. Možda se nalazi na posebnom papiru?

³¹ U originalu: *Antheil der Statt Vinkovcze i Staabs avartier Vinkovcze.*

³² U originalu: *Exercicz Platz.*

³³ Može se pretpostaviti, budući je crtano sve u istoj fazi, da su to parcele bez prava individualnog vlasništva, dane na korištenje vojnim doseljenicima.

³⁴ Vjerojatno su to rezidencijalne parcele koje su koristili časnici s kraćim zadržavanjem u gradu: npr. adjutant, major, vojni sudac (*Major, Adjutant, Auditor, Sinclicus*).

³⁵ Izvor, bilj. 15.

Summary

THE OLDEST TOWN PLAN OF VINKOVCI, PREVIOUSLY UNKNOWN, FROM THE SECOND HALF OF THE EIGHTEENTH CENTURY

Damir Filipović

When archive material was being gathered to make an urban planning-conservationist study of the historic nucleus of Vinkovci, a previously unknown plan of the town from the end of the eighteenth century was discovered. It was the chart of the first cadastral land-survey of the military commune of Vinkovci in 16 sections, and the oldest of town plans known to date. A series of secondary elements date it to 1777-1781. The plan is coloured, hand-drawn in a scale of 1:3600, and described in old German orthography. Since the centre of the town it shows was at that time only about thirty years old, it is an important contribution to knowledge about the urban planning-architectural structure of late-baroque Vinkovci.